

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2023-6-28>

Бистрик Д. С.,

*аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Київського університету інтелектуальної власності та права
<https://orcid.org/0009-0006-1066-5753>*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ: НОРМАТИВНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

CHARACTERISTICS OF THE JUDICIARY OF UKRAINE: REGULATORY AND ORGANIZATIONAL ASPECT

У статті розглянуто питання важливості формування національної судової системи в Україні, що відповідає принципам незалежності, доступності та демократії, а також високим стандартам судоустрою країн Європи. Підкреслено актуальність дослідження питань судової системи та організації судів для успішного розвитку судової гілки влади. Зокрема, розглянуто ключові завдання правової політики, спрямовані на підвищення ефективності правосуддя та забезпечення справедливого судочинства відповідно до концепції правової держави, основні принципи поділу державної влади та роль судової влади в цій системі, що є важливими аспектами для розуміння сучасного конституційного права в Україні. Досліджено різні доктринальні підходи до визначення поняття судової влади в Україні, відзначаючи його відсутність у Конституції та нормативно-правовому полі. Висвітлюється позиція деяких дослідників, які критикують зв'язок між судовою владою та правосуддям. Розглянуто основні функції судової влади в Україні в контексті конституційних принципів та потреб суспільства, а саме три ключові функції судової влади: правосуддя, охорону прав та контроль, включаючи контроль за законністю дій і рішень інших гілок влади. Зокрема, уточнено роль Конституційного Суду України у забезпеченні конституційності законів та дій державних органів. Також аналізується судова реформа 2016 року та її недоліки, зокрема у контексті боротьби з корупцією в судовій системі. Зазначається важливість реформування судової системи для досягнення європейських стандартів та відповідності рекомендаціям Європейської Комісії з метою наближення до членства України в Європейському Союзі. Підкреслено, що лише справедливий суд може забезпечити захист вітчизняного бізнесу та залучення іноземних інвестицій для розвитку країни. Зазначається, що вирішення організаційно-правових проблем, пов'язаних з реформуванням судової системи, стане ключовим кроком на шляху України до євроінтеграції. Важливість цього процесу підкреслюється як для сталого функціонування держави, так і для її імплементації європейських стандартів у сферах демократії, верховенства права та прав людини. У статті також розглядається проблема судової корупції як серйозної загрози для судової влади, що потребує комплексної політики протидії з боку держави, суспільства та судової системи. Визначено необхідність подальшого дослідження проблем унормування та регулювання судової системи України з метою створення ефективної та відповідної європейським стандартам судової системи.

Ключові слова: *судова влада, гілка влади, Конституція України, поділ влади, судова система, правосуддя, судова реформа, євроінтеграційні процеси, суд, суддя, корупція.*

The article considers the importance of forming a national judicial system in Ukraine that meets the principles of independence, accessibility, and democracy, as well as the high standards of the judicial system of European countries. The relevance of the study of the judicial system issues and the organization of courts for the successful development of the judicial branch of government is emphasized. In particular, the key tasks of legal policy aimed at increasing the efficiency of justice and ensuring a fair trial in accordance with the concept of the rule of law, the main principles of the division of state power and the role of the judiciary in this system, which are important aspects for understanding modern constitutional law in Ukraine, are considered. Various approaches to the definition of the concept of judicial power in Ukraine were studied, noting its absence in the Constitution and regulatory legal field. The position of some researchers who criticize the connection between the judiciary and justice is highlighted. The article examines the main functions of the judiciary in Ukraine in the context of constitutional principles and the needs of society. Three key functions of the judiciary are considered: justice, protection of rights and control, including control over the legal actions and decisions

of other branches of government. In particular, the role of the Constitutional Court of Ukraine in ensuring the constitutionality of laws and actions of state bodies has been clarified. The judicial reform of 2016 and its shortcomings are also analyzed, particularly in the context of the fight against corruption in the judicial system. The importance of reforming the judicial system in order to achieve European standards and compliance with the recommendations of the European Commission with the aim of approaching Ukraine's membership in the European Union is noted. It is emphasized that only a fair court can ensure the protection of domestic business and the attraction of foreign investments for the development of the country. It is noted that solving organizational and legal problems related to reforming the judicial system will be a key step on Ukraine's path to European integration. The importance of this process is emphasized both for the sustainable functioning of the state and for its implementation of European standards in the spheres of democracy, rule of law and human rights. The article also examines the problem of judicial corruption as a serious threat to the judiciary, which requires a comprehensive policy of counteraction by the state, society and the judicial system. In the conclusion, the need for further research of the problems of normalization and regulation of the judicial system of Ukraine with the aim of creating an effective judicial system that meets European standards, is outlined.

Key words: *judicial power, branch of power, Constitution of Ukraine, separation of powers, judicial system, justice, judicial reform, European integration processes, court, judge, corruption.*

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку нашої держави надзвичайно важливим є формування національної судової системи, що відповідає принципам незалежності, доступності та демократії. Ця система повинна бути адаптована до потреб правової держави та відповідати високим стандартам судоустрою європейських країн. Забезпечення ефективності судової реформи, її нормативне врегулювання та організація стають важливим завданням, для якого необхідне наукове обґрунтування. У зв'язку з цим дослідження питань судової системи та організації судів залишається актуальним і необхідним для успішного розвитку судової гілки влади в Україні.

Ключовим завданням правової політики України наразі є пошук шляхів підвищення ефективності правосуддя з метою забезпечення справедливого судочинства як невід'ємного явища правової дійсності цивілізованих держав та основи вітчизняної юриспруденції. Справедливий закон є втіленням ідеї рівної для всіх свободи – робити все, що не обмежує свободи інших і не завдає шкоди, а також те, що не заборонено законом. Ідея справедливості реалізується насамперед через нормативне закріплення права на справедливий судовий розгляд. Це право встановлене як на національному, так і на міжнародному рівнях. Зважаючи на близькість понять «право» і «правосуддя», у процесі розгляду судової справи мають місце пошуки права, а результат цього розгляду втілюється у конкретному рішенні суду. При цьому відповідно до чинного законодавства суду надані всі необхідні повноваження приймати рішення на підставі принципу верховенства права: можли-

вість застосування аналогії права і закону; пряме застосування належним чином ратифікованих Україною міжнародних договорів, у тому числі рішень Європейського суду з прав людини; визнання пріоритетності прав і свобод особи; повноваження зі скасування неправомірних актів органів законодавчої і виконавчої влади, надані Конституційному Суду України та адміністративним судам [1, с. 60].

Стаття 6 Конституції України закріпила поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову. Так, органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України [2].

У своєму рішенні Конституційний Суд України висловив думку про те, що «поділ державної влади є структурною диференціацією трьох рівнозначних основних функцій держави: законодавчої, виконавчої, судової. Він відображає функціональну визначеність кожного з державних органів, передбачає не тільки розмежування їх повноважень, а й їх взаємодію, систему взаємних стримувань та противаг, які мають на меті забезпечення їх співробітництва як єдиної державної влади. Принцип поділу державної влади набуває сенсу лише за тієї умови, коли всі органи державної влади діють у межах єдиного правового поля» [3].

На сьогоднішній день в Україні існують різноманітні інститути конституційного права, серед яких можна відзначити основні: основи конституційного ладу, правовий статус особи та громадянина, форми безпосередньої демократії, парламентаризм, главу держави, виконавчу владу, судову владу, конституційну

юстицію, прокуратуру, територіальний устрій, місцеве самоврядування та ін. Зокрема, судова влада посідає важливе місце серед цих інститутів. Проте, на сьогоднішній день вона залишається досить мало вивченим аспектом конституційного права, потребуючи додаткового дослідження та аналізу.

З аналізу положень Основного Закону варто звернути увагу на пункт 14 статті 92, який вказує на те, що виключно законами України визначаються зокрема: судоустрій, судочинство, статус суддів; засади судової експертизи; організація і діяльність прокуратури, нотаріату, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; засади організації та діяльності адвокатури [2].

Наступними важливими положеннями Конституції, які безпосередньо стосуються судової влади є приписи Розділу VIII «Правосуддя», які на основоположному рівні закріплюють систему судоустрою України та її принципи, юрисдикцію судів, гарантію незалежності і недоторканності судді, статус суддів та основні засади судочинства, статус та функції Вищої ради правосуддя.

Спеціальним законом, у розумінні статті 92 Конституції, є Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [4]. Вважаємо, що цікаво порівняти норми частини 1 статті 1 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», яка вказує на те, що «судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом», та частину 1 статті 124 Конституції України, відповідно до якої «правосуддя в Україні здійснюють виключно суди». Таким чином, можна припустити, що законодавець ототожнює поняття «правосуддя» та «судова влада».

Необхідно зазначити, що у Розділі VIII Конституції сама по собі «судова влада» або «гілка судової влади» не згадується. Як зазначає М.М. Стефанчук, чинне законодавство України не містить нормативно-правового визначення таких дефініцій як «судоустрій», «судова влада», «судова система», «правосуддя», «система правосуддя», однак активно оперує ними, здійснюючи правове регулювання відносин у сфері судоустрою та статусу суддів [5, с. 276].

У науці відсутній єдиний підхід до визначення поняття «судова влада». У юридичній

літературі пропонується виділяти три підходи щодо розуміння судової влади: перший представляють дослідники, які є прихильниками інституційного або організаційного підходу, який пов'язаний з характеристикою судової системи, принципами її організації, та визначають судову владу як сукупність судових органів і установ, що здійснюють правосуддя. Другий підхід отримав назву функціонального, адже його прихильники схильні ототожнювати судову владу з її функцією – правосуддям. За ним судова влада уявляється як сукупність повноважень суду зі здійснення правосуддя, тобто діяльність суду з розгляду та вирішення справ у визначеній законом процесуальній формі. Третій підхід - організаційно-функціональний (змішаний) - є комбінуванням двох попередніх і визначає судову владу як систему створених згідно з законом судових органів, наділених виключними повноваженнями з розгляду та вирішення у визначеній законом процесуальній формі юридично значимих справ, що мають юридичні наслідки [6, с. 23–24]

Функціональний підхід у науковій спільноті піддається значній критиці, зокрема І.С. Гриценко та М.А. Погорецький вважають, що ототожнення понять «судова влада» та «правосуддя» негативно позначається на розумінні судової влади як однієї із гілок влади в Україні, на розробці теоретичних засад функціонування судової системи України, а також на практичній діяльності правозастосовних органів [7, с. 23].

Варто приділити увагу праці В.В. Городовенкова, який детально аналізує положення Основного Закону досліджував інституційну незалежність судової влади. Так, він зазначив, що інституційна незалежність судової влади імпліцитно втілена на рівні тексту Конституції України у вигляді, зокрема, здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (частина перша статті 6); визнання та дії в Україні принципу верховенства права, принципу верховенства Конституції України (частини перша, друга статті 8); гарантування права кожному на судовий захист (частини перша, друга статті 55); здійснення правосуддя виключно судами та поширення їхньої юрисдикції на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення (частини перша, третя

статті 124); заборони впливу на суддю у будь-який спосіб та притягнення його до відповідальності за ухвалене ним судове рішення, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку, безстроковості перебування судді на посаді та вичерпного переліку конституційних підстав для звільнення судді з посади й припинення його повноважень (частини друга, четверта, п'ята, шоста статті 126); здійснення правосуддя незалежним суддею, який керується верховенством права (частина перша статті 129). Також зі статей 128, 129, 130, 130, 131 Основного Закону України вбачається, що інституційна незалежність судової влади гарантується визначеними на конституційному рівні незалежною процедурою призначення судді на посаду, обов'язковістю судового рішення, забезпеченням належного матеріального утримання суддів та фінансуванням судової системи, незалежними механізмами добору суддів та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, самостійністю суддівського самоврядування та врядування. Ці всі конституційні приписи адресовані насамперед законодавчій та виконавчій гілкам влади, які мають на їх основі здійснювати виважену політику щодо судової влади [8, с. 86].

За результатами проведеного аналізу основних підходів до розуміння судової влади та її співвідношення із законодавчою та виконавчою владами в контексті поділу влади, О.Є. Проць запропонував таке узагальнене визначення: *судова влада – це одна із трьох легальних і легітимних гілок державної влади, що функціонують на паритетних засадах у демократичній державі, яка надає громадянському суспільству публічні послуги щодо розв'язання юридичних спорів шляхом здійснення правосуддя незалежними і безсторонніми судами на основі принципу верховенства права* [9, с. 4].

Конституційні основи правосуддя мають пряме відношення до проблеми його ефективності. Певній критиці ефективність судової системи України піддають О.А. Придачук та Д.М. Белов, вказуючи на те, що в конституційних цілях судочинства знаходять відображення основні та об'єктивно існуючі потреби та інтереси суспільства в рівній для всіх і оптимальній процедурі розгляду та вирішення судових справ. Від ступеня практичної реалі-

зації цих цілей залежить і рівень ефективності судової діяльності по здійсненню правосуддя. Конституція України закріплює пріоритетну конституційну мету правосуддя – захист прав і свобод людини і громадянина. Крім того, в нашій державі рівним чином захищаються всі форми власності, а зацікавлені особи незалежно від того, є вони фізичними або юридичними особами, мають рівні процесуальні можливості для відстоювання своїх суб'єктивних прав і законних інтересів. Чинне законодавство України встановлює єдність судової системи нашої країни, але фактично це питання не так очевидне через існування організаційно самостійних і процесуально незалежних одна від одної систем судів загальної юрисдикції, господарських та адміністративних судів, а також Конституційного суду України. Однак, загальний обов'язок судів щодо захисту прав і свобод людини і громадянина виступає як основна конституційна мета правосуддя – об'єднує всі ланки судової влади за їх суспільним призначенням в системі органів державної влади [10, с. 539]

На основі вивчення та узагальнення наукових праць українських вчених В.М. Кравчук виділив такі основні функції судової влади України:

1) функція правосуддя, яка здійснюється лише судами і є прерогативою суду відповідно до ст. 124 Конституції України (дана функція передбачає захист, відновлення прав захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави);

2) охоронна функція (передбачає охорону прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави);

3) контрольна функція: а) контроль за іншими гілками влади (Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України. Закони та інші правові акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність); б) контроль за законністю й обґрунтованістю рішень і дій державних органів, посадових та службових осіб у разі їх

оскарження до суду; в) контроль за законністю та обґрунтованістю арештів та проведення дій, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод людини та громадянина, передбачених статтями 29, 30, 31 Конституції України [11, с. 45].

Успішний розвиток України на шляху до євроінтеграції потребує втілення цінностей і норм Європейського Союзу, виконання пакета рекомендацій Європейської Комісії (ЄК) та успішне проведення необхідних реформ, передбачених в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС [12].

У 2016 році відбулася комплексна судова реформа в Україні, яка охопила широкий спектр питань, включаючи організацію судової влади, автономію судів, структуру та функціонування судів, правила призначення та діяльність суддів, а також їхню відповідальність за неправомірну поведінку. Реформа включала проведення конкурсів на заміщення вакантних посад суддів, кваліфікаційне оцінювання суддів та створення нових судових інституцій. Зокрема, були створені Вищий антикорупційний суд, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, а також Етична рада. Реорганізовано Вищу раду юстиції у Вищу раду правосуддя за принципом квот, що забезпечило її незалежність. Зміни в законодавстві позбавили Верховну Раду впливу на призначення та звільнення суддів.

Однак, через корупцію судова реформа 2016 року не була повністю реалізована. Поштовхом до подальшого реформування судової влади в Україні стало те, що 23 червня 2022 року Європейська Рада офіційно надала Україні статус кандидата на членство в ЄС. Відповідно до такого статусу ЄК висунула рекомендації та вимоги Україні, які потрібно першочергово виконати на шляху до членства України в ЄС. Однією з головних вимог ЄК до України як кандидата на вступ до ЄС є реформування судової системи з метою удосконалення організаційних та нормативних засад функціонування системи судової влади. З огляду на те, що судова реформа є однією з найбільш актуальних і складних проблем в Україні, видається актуальною систематизація та аналіз змісту організаційно-правових проблем судової реформи в Україні з погляду на членство в ЄС. Так, із семи вимог, які ЄК висунула до Укра-

їни, дві стосуються судової системи, зокрема: 1) прийняти та імплементувати законодавство про процес добору суддів Конституційного Суду України (КСУ), включаючи процес попереднього відбору на основі здійснення оцінки доброчесності та професійних здібностей суддів відповідно до рекомендацій Венеціанської комісії; 2) завершити Етичною радою перевірку доброчесності кандидатів у члени ВРП та відбір кандидатів для створення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККСУ).

З цією метою створено Дорадчу групу експертів для прозорого та чіткого відбору кандидатів на посаду КСУ та впровадження реформи КСУ. Реформа КСУ передбачає конкурсний відбір суддів КСУ. Тому 27 липня 2023 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України» № 3277-IX [13] з метою реалізації першої вимоги ЄК щодо реформи судової влади. Згідно із законодавчими змінами відбір кандидатів на посаду судді КСУ має здійснюватися за допомогою спеціально створеного допоміжного органу – Дорадчої групи експертів.

Доцільно зазначити, що судова реформа є однією з найскладніших та найамбітніших вимог ЄС, де Україна має продемонструвати помітний прогрес, тому що лише країни зі справедливим судом можуть розраховувати як на захист вітчизняного бізнесу, так і на іноземні інвестиції для реконструкції та розвитку країни. Розв'язання організаційно-правових проблем, висвітлених у контексті реформування судової системи України, стане важливим кроком на шляху нашої країни до євроінтеграції. Успішність таких дій, як зазначає Н.П. Демчик, залежатиме від якості розробки, швидкості прийняття та комплексного впровадження нових нормативних конструкцій у правову систему України. Це змінить правовий статус багатьох державних інституцій і впорядкує значну кількість процедур їх створення та діяльності. У підсумку це сприятиме прискоренню імплементації Україною стандартів ЄС у сферах забезпечення демократії, верховенства права та захисту прав людини та стане поштовхом до членства України у ЄС [14, с. 77].

Як зазначає О.В. Саленко, судова корупція є серйозним викликом і загрозою для судової влади, підриваючи суспільну довіру до неї та загрожуючи її легітимності. Відзначаючись специфікою та характером особливої небезпеки для сталого функціонування держави, судова корупція має безліч проявів (хабарництво, вимагання, кумівство тощо) і причин (структурних, економічних, політичних, соціальних, особистих). Тому всі дослідники солідарні у питанні необхідності послідовної та комплексної політики протидії та боротьби з судовою корупцією. В її реалізації повинні бути задіяні всі три ключові суб'єкти: держава, суспільство та судова система, від дій яких залежить легітимність судової влади в державі [15, с. 668–669].

У науковій літературі відзначається, що суспільна довіра до судової влади як конститутивна складова сучасного розуміння її легітимності передбачає наявність трьох складових:

довіру з боку держави, яка визнає винятковість повноважень судової влади, її необмежену юрисдикцію, оголошуючи поза законом діяльність особливих або надзвичайних судів, а також незалежність та самостійність судової влади як рівної та непідконтрольної законодавчій і виконавчій владі;

довіру з боку суспільства, яка формується на системному рівні та проявляється у переконанні в справедливості судової процедури, механізмах функціонування інститутів судової системи, а також визнанні та готовності підкоритися владним приписам суду, добровільно та сумлінно виконуючи його рішення;

довіру з боку судової системи, ключовим моментом якої є усвідомлення значимості представниками судової влади ввіреної

їм функції, соціальної ролі їх професії, їх готовність підкоритися необхідним обмеженням та вимогам, зумовленим реалізацією механізмів соціального контролю за судовою владою [16, с. 123–124].

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що проблематика, окреслена у статті, є ґрунтовно розробленою вітчизняними науковцями, та досі залишається основною в дискусійному полі конституціоналістів. З огляду на це варто зазначити, що судова система України через її стабільне реформування та стрімкий євроінтеграційний вектор, за останні роки, незважаючи на складну ситуацію в країні, обумовлену збройною агресією РФ проти України, зазнає потужних змін. Також було зазначено, що судова корупція є серйозним викликом для сталого функціонування держави, оскільки вона підриває довіру суспільства до судової системи та загрожуює її легітимності. Для боротьби з цим явищем необхідна послідовна та комплексна політика, яка включає в себе заходи з боку держави, суспільства та самої судової системи. Суспільна довіра до судової влади складається з трьох складових: довіри з боку держави, суспільства та самої судової системи. Вона передбачає визнання винятковості повноважень судової влади, її незалежності, справедливості судових процедур, а також готовності суспільства підкоритися судовим рішенням і усвідомлення представниками судової влади їхньої соціальної ролі та відповідальності. Вважаємо, що подальше дослідження основних проблем унормування та регулювання конституційного інституту судової влади України є вкрай важливим задля створення ефективної судової системи, яка буде відповідати високим європейським стандартам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордовенко В. Забезпечення права на справедливий судовий розгляд. *Слово Національної школи суддів України*. № 4 (5). 2013. С. 60–62.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Рішення Конституційного Суду України від 1 квітня 2008 року № 4-рп/2008 (справа про Регламент Верховної Ради України). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-08#Text>
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
5. Стефанчук М. М. Судова реформа в Україні: визначеність категоріального апарату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. Вип. 77(2). 2023. С. 276–282.
6. Чорна С. З. Правозахисна функція судової влади в умовах конституційної реформи в сучасній Україні : дис. канд. юрид. наук : 12.00.02 / Національний авіаційний університет. Київ, 2021. 245 с.

7. Гриценко І. С., Погорецький М. А. Судова влада в Україні: до визначення поняття. *Право і суспільство*. № 2. 2012. С. 23–27.
8. Городовенко В. В. Інституційна незалежність судової гілки влади в Україні: конституційно-правовий аспект. *Вісник Конституційного Суду України*. № 1. 2021. С. 81–92.
9. Проць О.Є. Судова лада у системі поділу влад: підходи до розуміння. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Том 34 (73) № 6. 2023. С. 1–6.
10. Придачук О.А., Белов Д.М. Місце та роль судової влади в системі органів державної влади: реалізація принципу народовладдя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2023. С. 535–541.
11. Кравчук В. М. Інститут судової влади в системі конституційного права України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 12. С. 40–46.
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Україна, Європейський Союз, Євратом [...]; Угода, Список, Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення положень про конкурсний відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України : Закон України від 27.07.2023 № 3277-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3277-20#Text>
14. Демчик Н.П. Судова реформа в умовах євроінтеграційних процесів. *Нове українське право*, Вип. 5. 2023. С. 73–78.
15. Хотинська-Нор О.З., Саленко О.В. Корупція як фактор делегітимації судової влади. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» № 1. 2024. С. 665–669.
16. Хотинська-Нор О.З. Легітимність як форма комунікації судової системи з громадянським суспільством. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 120–129.